En backstugas historia

LARS-ERIK KARLSSON

Bakgrund

Till skillnad mot torp och gårdar som är väl dokumenterade är backstugans historia mindre känd. Att skriva om det fattigaste folket som stod längst ner på samhällsstegen tycks vara mindre viktigt. Men framförallt har uppgifter om backstugan och backstugusittaren varit svårare att hitta. Uppgifter som genom muntlig tradition berättats har till stora delar gått förlorade genom åren. Även skriftligt källmaterial är ofta begränsat och fragmentariskt.

Tack vare att backstugan Strömsberg fick en ny ägare från 1999 som intresserade sig för stugans bakgrund och samtidigt träffade en hembygdsforskare med samma intresse, påbörjades ett samlande och en dokumentation om backstugan. Det visade sig att det fanns förvånansvärt många uppgifter att hämta om Strömsberg från helt olika källor. Kyrkböckerna och mantalslängderna gav stommen till vilka människor som bott i stugan. Det till och med visade sig att det funnits två stugor på platsen. Den befintliga backstugan blev självklart analyserad och dokumenterad innan den till vissa delar revs och byggdes till i början av 2000-talet. Då upptäcktes även en del äldre föremål i väggar, vind och husgrund. Även i omgivningen fanns rester efter gamla redskap och verktyg. I ett gårdsarkiv återfanns gamla försäkringsbrev som visade stugans mått och utförande med olika byggmaterial. Ett relativt rikligt kartmaterial visar placeringar av tidigare bebyggelse och ägarförhållande till marken. Auktionsprotokoll och bouppteckningar visar på de inventarier som användes av familjerna. Anställningsavtal och lönelistor berättar om arbets- och lönevillkor. En förtjänstmedalj visar på lång och trogen tjänst. Även äldre bilder på både backstugan och bosatta har återfunnits. Men framför allt har flera äldre personer med anknytning till Strömsberg kunnat intervjuas. Sammantaget framträder en bra bild av stugans historia och de olika människor som bott och verkat där i över 200 år.

Begreppet backstuga och dess bakgrund

Ordet backstuga är inte entydigt. Skillnaden mellan torp, statarbostad och backstuga kan ibland vara svår att fastställa och kan dessutom variera under åren beroende på de boendes situation. En backstuga är en liten enkel stuga byggd på ofri grund, det vill säga på mark som man inte äger själv. Men det förekom att brukningsrätten kring stugan kunde köpas eller arrenderades av backstugusittaren, vilket innebar att även djur kunde hållas. Backstugan kunde ägas av markägaren eller backstugusittaren själv. Skillnaden mot ett torp var att där reglerades rätten till en stuga och tillhörande odlingsmark med ett torpkontrakt som innebar dagsverken för torparen. Rätten att få bebo en backstuga var mindre reglerad. Om backstugusittaren ägde stugan själv så var han relativt oberoende av andra. Platsen för backstugan på byns utmarker ansågs nog mindre värdefull, men det kunde innebära någon form av motprestationer till markägaren i form av hantverk eller tillfälliga dagsverken.

Jämfört med stataren, som i regel bodde i anslutning till herrgården, var backstugusittaren mindre bunden till jordägaren. Statarens villkor reglerades med kontrakt vilket innebar att stataren och ofta även hans hustru utförde arbete mot att få mat och bostad in natura.

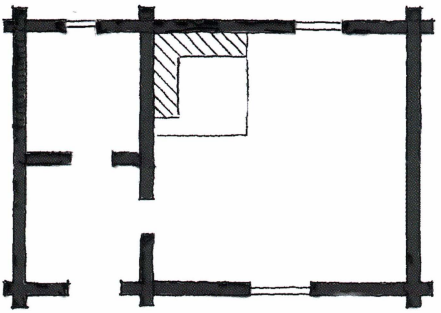

Eventuellt byggdes stugorna vid Karby ägor och Strömsberg ursprungligen som enkelstugor.

Backstugusittaren kunde utföra arbete för såväl bönder i området som på den större herrgården, som hantverkare eller som vanlig lönearbetare.

I början av 1800-talet och fram till 1850 skedde den stora etableringen av backstugor för att nå en topp i antal omkring 1860-1870-talet. En viktig orsak till att antalet därefter minskade berodde på att många människor sökte sig till städerna. Många åldringar fick också en annan bostad i och med att ålderdomshemmen tillkom i början av 1900-talet. Efter 1900 sker en kraftig minskning av antalet backstugor, för att försvinna i mitten av 1900-talet då begreppet backstuga kan anses ha upphört.

Enligt en inventering av antalet backstugor i Rasbo fanns det 25 stycken år 1700, 37 stycken 1750, 59 stycken år 1800 och 139 stycken omkring år 1865. År 1900 hade antalet minskat till 111 stycken och därefter gradvis försvunnit. Under Frötuna, som var den stora herrgården i Rasbo, låg under

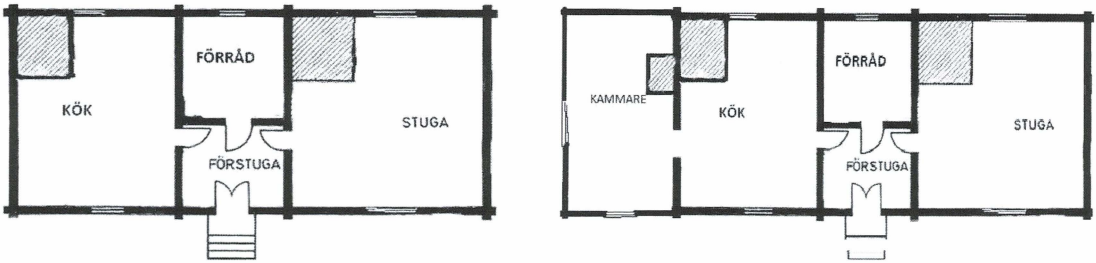

Möjligen byggdes stugorna vid Karby ägor och Strömsberg från början som enkelstugor. Därefter blev de parstugor och senare framkammarstugor genom tillbyggnader.

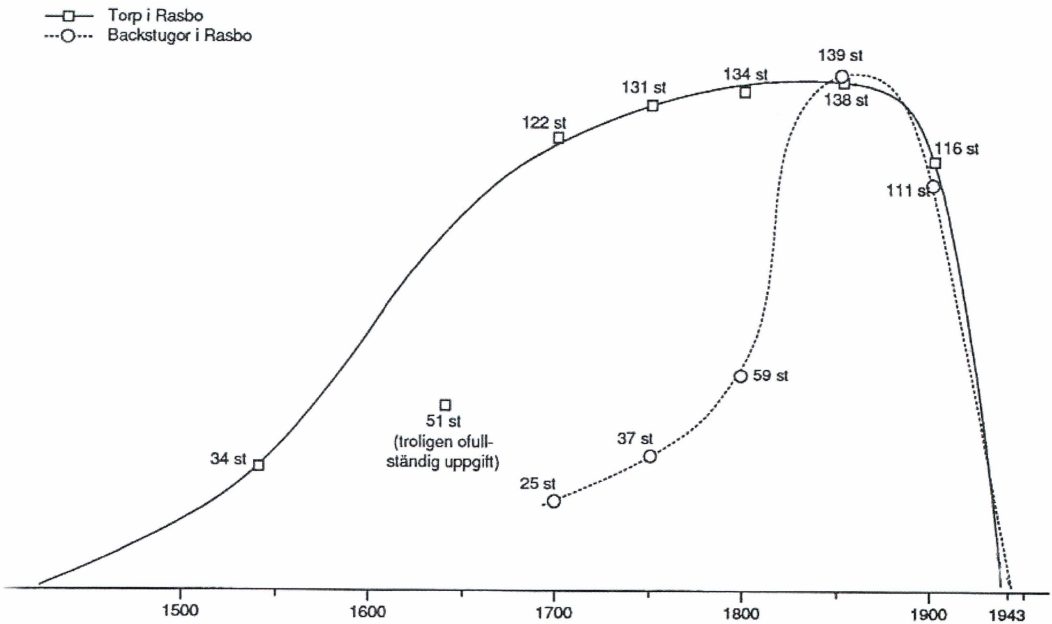

Diagrammet visar utvecklingen av torp och backstugor i Rasbo. Torpetableringarna var i stort sätt genomförda när backstugorna tillkom under första hälften av 1800-talet.

1700-talet 12 stugor, år 1826 fanns det 20 stugor och år 1850 30 stugor.

En intressant förändring skedde i början av 1900-talet då relativt många torp och backstugor under Frötuna blev bostäder för statavlönade. Snugga, Johannesberg, Klippan, Lutan, Gränberg, Osen, Söderlejde, Elvansborg, Skarpfjällen, Kristinelund, Strömtorp, Gåvstahagen och Sandbacken är torp eller backstugor som då blev statarbostäder. Under 1918 tillkom den första ensittarlagen vilket gav torparen eller backstugusittaren rätt att lösa sin stuga mot jordägarens vilja. Några friköp skedde dock inte i området förrän på 1930-talet då flera torp och backstugor såldes.

De backstugor som finns kvar idag har fått en ny funktion. En del har blivit fritidshus och kallas "torp", en del har byggts om och blivit permanenta åretruntbostäder. Även de kallas ibland "torp", namnet backstuga klingar inte lika bra.

Backstugusittarna

På 1600–1700-talet bodde de allra fattigaste, ibland de mest utstötta och föraktade, i backstugorna. Under 1800-talet blev backstugan vanlig även för lönearbetare med familj tillsammans med hantverkare, avskedade soldater, inhysingar, änkor och fattighjon. Backstugusittarna utgjorde ingen homogen grupp människor, även om de generellt sett betraktades stå långt ner på samhällsstegen. Ofta var de egendomslösa och utlämnade till andra för sin försörjning. Jämfört med exempelvis statarna, som hade sin försörjning säkrad mot ett fast arbete på herrgården och torparna som kunde bruka sin jord, var backstugusittaren ofta hänvisad till tillfälliga säsongsarbeten på gårdar i området. Ersättningen bestod sannolikt av mat under arbetsdagen samt naturaprodukter som spannmål och mjölk. Generellt levde man under knappa förhållanden. Man tog tillvara det naturen erbjöd, i skogen fanns ved och bär och i täppan vid stugan odlades potatis. Men det finns även exempel på backstugusittare som skaffade sig egna kor, svin och andra husdjur. Genom arrende eller avtal om odlingsrätt under ett antal år fick man bruka en vret (liten bit åkermark). För dessa backstugusittare var jämförelsen med torpare och mindre arrendatorer nära.

Många backstugusittare bedrev även hantverk. Hantverkaren hade en relativt god status och gav en säker, om än liten, inkomst. De vanligaste hantverken var skräddare och skomakare, men även slöjdare, vagnmakare och smed förekom. I en backstuga bodde t.o.m. en urmakare en tid. Under mitten av 1800-talet fanns 7–8 skräddare och lika många skomakare samtidigt verksamma i Rasbo. Med knappt 2000 innevånare var marknaden minst sagt begränsad. Kvinnorna kunde bedriva olika

hemslöjdsarbeten. Man bearbetade ullen och linet, vävde, stickade och sydde ofta familjens kläder

De mest utsatta som var oförmögna till arbete var fattighjonen. De var inneboende med olika bakgrund, ofta änkor. För många var det enda alternativet som stod till buds, man fick hanka sig fram så gott det gick. Vi vet från 1900-talet att de ofta höll med eget hushåll i en egen kammare. Gränsen till ren fattigdom låg nog nära i flera fall. Man var då hänvisad till släktingar eller en gård och i sista hand socknen, d.v.s. kyrkan och senare kommunen som bedrev fattigvården. Trots allt ville man helst bo kvar i sin backstuga, till fattigstugan ville ingen.

Backstugorna på Karby ägor/ Strömsberg

Tillkomsten

Det har funnits en stuga på Karby ägor sedan 1755 enligt husförhörslängderna. Troligen är platsen vid nuvarande Strömsberg. År 1774 flyttade den då avskedade soldaten Johan Malmgren med familj till Karby ägor. Därefter kan man följa de olika människor som bott på Karby ägor fram till 1821 då namnet upphör och ersätts med namnet Strömsberg. Förklaringen är att 1822 flyttade familjen Jan Ström in till platsen och lät uppförde ytterliga en stuga och gav samtidigt platsen dess namn. (Det som gör uppgifterna något osäkra är att ingen stuga finns noterad på karta från storskifte över Karby från 1780. Underlaget för kartan är daterad 1762 för åkermarken och 1777–1779 för skogen.) Men vi vet med säkerhet att det fanns en backstuga i området på Karby utmarker redan under 1700-talet. Det var mycket ovanligt att en backstuga saknade namn i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Att de bosatta dessutom till stor del var inhysingar och erhöll "fattigdel" tyder på att stugan var en liten oansenlig backstuga, möjligen en enkelstuga från början. Om de bosatta på Karby ägor kan vi utläsa en hel del i kyrkböckerna.

Bosatta under 1700-talet

Johan Malmgren får på hösten 1773 avsked med dubbelt underhåll från sin soldattjänst vid Karby nr 47 i Rasbo kompani. Som 55 årig hade han då tjänat soldat i 33 år och ansågs för "gammal och oduglig". I och med detta tvingades han och familjen att flytta från soldattorpet. Dessbättre fann de en plats i närheten, en backstuga på Karby ägor som bara låg en bit bort, på andra sidan åsen mot söder.

Den 8 augusti 1793 dör hustrun Brita Göransdotter. Den då 74-åriga änkemannen Johan gifter om sig några månader senare, den 30 oktober samma år, med den 26 år yngre änkan Cajsa Ersdotter. Lyckan blir dock kortvarig, den 1 augusti 1795 dör Johan Malmgren i bröstvärk. Cajsa Ersdotter, som "har fattigdel", blir stugan trogen

till 1813 då hon flyttar till Faringe. Under åren på Karby ägor hade hon sällskap av flera änkor och inhysingar.

Början av 1800-talet

Anna Mattsdotter, född 1774 var en av många andra inhysingar som bott i stugan på Karby ägor. Hon bodde där under åren 1803–1804. Hon hade tidigare anklagats för lönskaläge eller "otidigt sängalag" vilket var brottsligt och straffades med böter enligt 1734 års lag. Barnet hon fick 1801 döptes till Anna Stina. Knappt 2 månader gammal dog flickan i kikhosta. Därefter levde Anna Mattsdotter som inhysing och piga. Hennes kunskap om Luthers katekes beskrevs som "klent". År 1816 dog Anna Mattsdotter 42 år gammal i lungsot.

Kajsa Ersdotters öde kan utläsas i husförhörslängderna från början av 1800-talet. År 1812 flyttade Kajsa Ersdotter in till Karby ägor efter att ha blivit änka. Maken och statdrängen Carl Westgren hade dött av "slag" 37 år gammal. Kajsa hade med sig sina tre barn, Stina Cajsa 11 år, Brita 9 år och Anna 7 år gammal. Mellanflickan Brita dog året därpå i älta vilket betyder en tärande sjukdom som frossa, matleda eller aptitlöshet. Om äldsta dottern står att hon var "ofärdig". Änkan och de två barnen bodde kvar i backstugan fram till 1820 då de tvingades flytta till fattigstugan. Den yngsta dottern flyttade vidare 1821 och blev piga på olika gårdar tills hon gifte sig med en inhysing. Änkan och den äldsta dottern blev kvar i fattigstugan där de dog, Kajsa Ersdotter 1836 och dottern Stina Cajsa 1874.

Ny stuga tillkommer 1822

Tack vare att skräddaren Jan Ström med familj flyttar in till Karby ägor och ger platsen namnet Strömsberg kan vi lättare följa människorna och deras öden. Ström hade varit gårdsskräddare vid Frötuna säteri under drygt 10 år. Sannolikt var det där han skapade en ekonomi som innebar att han kunde uppföra backstugan i Strömsberg, cirka 60 meter från den stuga som tidigare fanns på platsen, tidigare kallad Karby ägor.

Jan Ström var född 1783 i Ströja soldathus nr 61 i Rasbo där hans far var soldat. Från början använde han namnet Jan Mattsson efter sin far Matts. Hans yrkesbana som skräddare tycks ha startat 1800 hos sockenskräddaren Jan Er Björkström i Solvalla, bara 800 meter från Strömsberg. Därefter flyttade han till sockenskräddaren Anders Lundberg i Västra Vallby. Från omkring 1808 var han gårdsskräddare på Frötuna, där Emanuel de Geer var fideikommissarie. Då hade Jan tagit faderns soldatnamn Ström. Han gifte sig med pigan Anna Göransdotter från Visteby den 29 december 1811. Hon var född i Funbo socken där hennes far var torpare i Strömtorp under Halmbyboda. Redan som trettonåring flyttade hon till Rasbo som piga. I maj 1812 får paret en dotter som dog redan efter några måna-

der. Från 1813 bosätter sig familjen i Stenstugan, en backstuga under Frötuna. Ström fortsatte som skräddare och paret fick döttrarna Brita Cajsa, Amalia och Ulrika, födda 1814,1816 och 1819. Under 1822 går flyttlasset vidare till den nybyggda backstugan på Karby ägor, som nu får namnet Strömsberg. Sannolikt uppfördes stugan av Ström själv men vad fick familjen att flytta? Var det behovet av att få något större och eget, även om stugan byggdes på ofri grund?

Sammanlagt uppfördes troligen fyra byggnader under en 10-årsperiod. Backstugan var från början sannolikt byggd som en parstuga. En vret för odling inköptes på fyrtio år av bonden Jan Jansson i Karby nr 4. Ström fortsatte som skräddare och familjen utökades med ytterligare tre döttrar, Carolina, Fredrica och Lovisa, födda 1822,1825 och 1828. Familjens ekonomiska situation tycks ha varit god. Det bör ha funnits gott om jobb även om det fanns ytterligare 6–7 skräddare i Rasbo på 1820-talet. På Frötuna fanns både herrskapsfolk och många anställda och där bör efterfrågan på sömnadstjänster varit stor. Dessutom drev familjen ett enklare jordbruk och höll 3 kor, vilket innebar att de var självförsörjande för det dagliga behovet. Den eventuella lycka som fanns vid Strömsberg blev dock kortvarig. Yngsta dottern dog 1828, tre månader gammal i ”slag” och året därpå dog Jan Ström i lungsot (tuberkulos), Änkan Anna Göransdotter blev kvar med sina fem döttrar till 1832, då hon själv dog, 45 år gammal i vattusot (vätskesamling i kroppen som ofta orsakar hjärtsvikt). I bouppteckningarna efter Jan Ström och Anna Göransdotter framgår det att hemmet varit relativt välförsett. Bland tillgångarna fanns då en ”stugubyggnad med tvenne rum och förstuga, fäbod med tvenne foderrum, källare och vedlider. Dessutom 3 kor (Krona, Skutta och Gulla kallade), 1 oxkalf, 2 får, 1 lamb och en griskullt”. De guld och silverföremål som fanns pekar också på en god standard. Bland övriga inventarier fanns naturligtvis skräddarsax, strykjärn, pressjärn, spinnrockar, vävstolar och bandstolar (vävstolar för band). För åkerbruket fanns harv, häck (vagnsöverrede av spjälverk) och skottkärra. Dessutom fanns en studsare, vilket tyder på jakt för eget husbehov, 5 brännvinskaggar tyder på en stor spritkonsumtion. Detta sammanfaller med när brännvinsförbrukningen var som störst i Sverige. Kaffepanna, väggur, spegel, en post böcker ger en bild av övrig standard. Sammantaget var boets behållning 372,17 Riksdaler Banco, jämfört med värdet på samtliga byggnader på 154 Riksdaler Banco. Jämfört med andra hantverkare, torpare och backstugusittare kan vi konstatera att familjen Ström haft det bra ekonomiskt.

Hur gick det då för barnen? Av de 7 flickorna dog två under sina första levnadsår. En dog efter att ha konfirmerats 16 år gammal. Tre av dem flyttade ut från socken och om deras vidare öden vet vi inget. Den

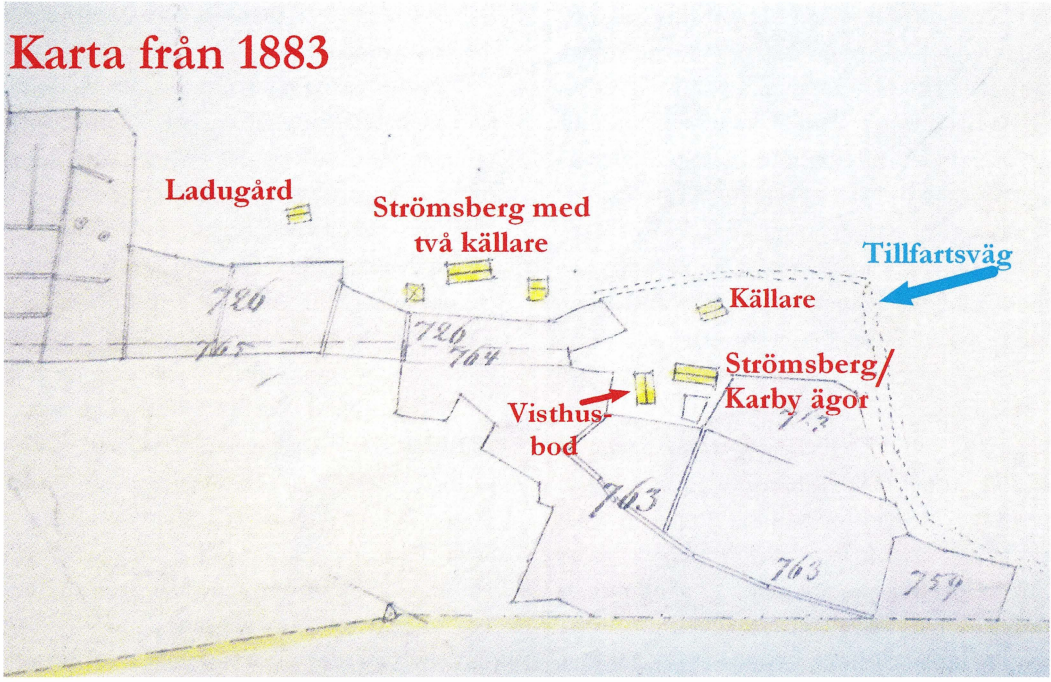

Karta över området vid Strömsberg 1883 visar de båda stugornas placering.

enda som blev kvar i Rasbo, Brita Cajsa, gifte sig med soldat Olof Fors i Gräns soldattorp. Paret fick 8 barn varav 4 var dödfödda. Brita Cajsa dog som änka och fattighjon 75 år gammal. Det tycks inte ha varit lätt att "klättra" på samhällsstegen, född i en backstuga, död som fattighjon.

Den äldre stugan under förra delen av 1800-talet.

Anders Bäfve med familj flyttar in till den äldre backstugan belägen cirka 60 meter från familjen Ströms stuga, möjligen redan 1819. Anders Bäfve hette tidigare Jansson men fick soldatnamnet Bäfver och därefter Bäfve. Anders Jansson föddes 1787 och hade från 1811 varit soldat i torpet i Karby nr 47, samma soldattorp som tidigare Johan Malmgren bott i. Där antog Anders Jansson soldatnamnet Bäfver. Han deltog bland annat i kriget mot Napoleon 1813–1814 men fick avsked 1815 och flyttade till Lena socken 1818 och därifrån via Vaksala tillbaka till Rasbo 1819. Hustrun, Brita Ersdotter var bonddotter från Yresta i Rasbo. Hon var fem år äldre än maken och hade tidigare fått ett oäkta barn

1805. Paret gifte sig den 29 december 1815 och tillsammans fick de två barn, Jan och Greta Stina. Jan flyttade som fjortonåring till Uppsala. Greta Stina fick tjänst som piga på olika gårdar i Rasbo. Hon gifte sig 1850 med drängen Anders Fredrik Andersson och flyttade tillbaka till stugan i Strömsberg, sitt gamla barndomshem, samma år. Året därpå dog Anders Bäfve utfattig av ålderdom 64 år gammal. I boupptecknigen som upprättades efter hans död fanns inga guld- eller silverföremål utan bara ett fåtal vardagsföremål. Det som dock sticker ut är ett väggur, vilket tydligen var en allmän egendom på 1850-talet. I övrigt fanns vävstolar med tillbehör, en ko och ett lamm samt en stuga med förstuga och kammare plus ett uthus. I och med att Bäfve ägde stugan kan det tyckas som man ändå hade det hyggligt ställt. Problemet var att skulderna var nästan lika stora som tillgångarna. Behållningen i boet efter att skulderna var avdragna blev drygt 12 Riksdaler Banco, vilket motsvarar cirka 1 552 kronor i köpkraft idag.

Av ovanstående exempel kan vi se att det var stor skillnad på de bosattas levnadsvillkor. Ström byggde upp stugan med flera uthus och köpte odlingsrätten till en vret på 40 år samt efterlämnade enligt boupptecknigen en relativt stor behållning, medan Bäfve dog utfattig.

Vi kan sedan följa de båda backstugorna och de bosattas öden fram till 1893 när den äldre stugan, den som först hetat Karby ägor rivs, och vidare fram till idag för den andra byggda stugan, Strömsberg. Den äldre stugans bosatta var i regel fattighjon och inhysingar medan den yngre stugans innevånare var skräddare, odlingsmän och efter 1861 (med Frötuna som markägare) dagkarl, torpare och arbetare. I den yngre stugan bodde under åren i regel även änkor, troligen inhysta i egen kammare.

Bosatta i Strömsberg under senare delen av 1800-talet.

Här kan endast ett urval av alla som bott i Strömsberg göras. Om familjen Ström representerade den förra hälften av 1800-talets bosatta får inhyses- och odlingsmannen Erik Ersson och änkan Brita Stina Persdotter representera den senare delen. Erik Ersson hade varit bekant med familjen Ström. I boupptecknigen från 1829 framgår det bland annat att Ström hade en mindre skuld till Ersson.

Erik Ersson föddes 1795 och var uppvuxen på en gård i Karby, kallad Hällgården. Där blev han kvar hemma som dräng tills det var dags för fadern, som var arrendator, att lämna över arrendet 1835. Som äldste son hade det varit naturligt att han fått efterträda sin far som arrendebonde, men Erik som var ogift, hade en yngre bror Jan som var gift och hade skaffat familj och han fick gå före. Vad återstod annat än att fortsätta som dräng på olika gårdar? På bostället i Karby träffade han den fjorton år yngre pigan Stina Lovisa Kisner och tycke

uppstod. Från omkring 1839–1840 bosätter de sig i Strömsberg tillsammans med sockenskräddare Jan Petter Uppling och skrädderidrängen Anders Lejd samt drängen Carl Johan Johansson som senare också blev skräddare, alla i samma lilla stuga. Var det efterfrågan för skrädderi efter Ström som bestod i området? Men redan efter några år blir Erik Ersson och Stina Lovisa Kisner ensamma kvar i stugan. Ersson kallas inhysesman vilket betyder att han var inhyst och inte ägde stugan där han bodde. I husförhörslängderna står Stina Lovisa som piga samt att hon hörde illa och att paret levde osedligt med varandra. Stina Lovisa tycks inte kunnat läsa, i husförhören står det bara ett streck under hennes kunskap om katekesen. Från 1851 ändras benämningen på Ersson till odlingsman vilket troligen innebar att han då köpt backstugan.

Erik Erssons bror Jan Ersson, han som var bonde på akademigården Hällbacken i Karby, dog 1856, varefter hans änka Carin Andersdotter och sonen Jan flyttar in som fattighjon i backstugan 1861. Erik Ersson var förmyndare för brorsonen Jan, i husförhörslängderna står att han var ”ofärdig och mindre vetande”. År 1861 har laga skifte genomförts i Karby vilket innebar att Strömsberg kom att ”hamna” på mark tillhörande Frötuna. Vad detta innebär vet vi inte exakt. Det tycks dock som de bosatta efter skiftet fått sin utkomst från Frötuna.

Den 28 maj 1864 dör Erik Ersson i ”en okänd sjukdom” varefter boupptecknin upprättas den 8 juni samma år. Boets behållning var 291 riksmynt, varav drygt hälften bestod i 1 stugubyggnad med kammare, 1 fähus med foderrum och 1 lada med golv och lider, 1 ko samt en gröda. Av övriga inventarier fanns för åkerbruket 4 trädstockar, wårnack (årder), plog (mycket ovanligt på den här tiden), släde, dragkälke och skottkärra. Ett parti slagor för tröskning och en dragkvarn för att mala säden vittnar om äldre tiders sätt att arbeta. För jakten fanns skjutgevär, ett parti kruthorn och en skjutväska. Det som sticker ut är mängden av Erssons av olika snickeriverktyg. Av allt att döma hjälpte han folk med olika snickeriarbeten. De som blev arvtagare efter Ersson var hans brorssöner, Jan som redan var inneboende i stugan och hans bror Anders Peter Jansson. Anders Peter arbetade som dräng på olika gårdar och blev med åren rättare. Han flyttade med familj vidare till Funbo 1878.

Samma dag som boupptecknin upprättades, hölls efter Erik Ersson också auktion på hans kvarlåtenskap. Det var ett tillfälle för folk att träffas och eventuellt göra något fynd. I regel drog auktionerna mycket folk, framförallt de som bodde i närheten gick man ur huse när tillfälle gavs. Auktionen blev också lyckad. Totalt inbringades 484 Riksdaler Banco, jämfört med boupptecknin 346 Riksdaler Banco. Noterbart från auktion är att även en svälta (liten, stenig, mager bit mark) och en gödselhög såldes!

Stugubyggnaden köptes av bonden Johan Ersson på Frötunagården i Karby för 107 riksmynt. Pigan Stina Lovisa Kisner, som nu även kallas fattighjon, fick flytta till fattigstugan året efter mannens död där hon tio år senare, enligt husförhörslängderna dör "vansinnig". Eriks svägerska Carin Andersdotter och hennes son Jan bor kvar till 1867 då Carin dör av "hög ålderdom" vid 71 års ålder! Sonen Jan flyttade strax därefter till fattigstugan och dör året därpå i slaganfall, 31 år gammal. Under perioden 1865–1870 hyrs backstugan ut.

Brita Stina Persdotter ärver nu stugan efter att maken Johan Ersson som dog 1869. Och året därefter flyttar hon och dottern Johanna Sofia in till Strömsberg efter att stugan blivit ledig. Vad som sen händer är att dottern Johanna blir med barn och föder en son under våren 1873. Efter förlossningen blev Johanna kyrktagen, en kyrklig rit som innebar att hon välkomnades tillbaka till kyrkans gemenskap. Även om sonen är en "oäkting" så är fadern känd. Det är drängen Johan Erik Drugge i Årby. På hösten samma år gifter sig paret, hon 29 år och han 22 år gammal och samma dag flyttar Drugge in till Strömsberg. Där försörjer han sig som arbetare. Under den kommande åttaårsperioden får paret sex barn fram till att Johanna Sofia dör i sviterna efter barnsängen 1881. Johanna Sofia blev 37 år och av parets sex barn dog två i unga år.

Året efter hustruns död flyttar Johan Erik Drugge till Frötuna där han blir statdräng. Där gifter han sig med den 20 år äldre torpardottern Charlotta Andersdotter från Lejde. Frågan är hur ett äktenskap kom till på den tiden? Att gifta sig med en 20 år äldre kvinna drygt ett år efter att blivit änkling och med fyra barn i boet! Var det kärlek eller var det bara en praktisk lösning? Drugges förra svärmor, Brita Persdotter, bor kvar i Strömsberg i ytterligare elva år till sin död den 2 mars 1893. Hon blev 86 år gammal.

Den äldre stugans invånare under senare delen av 1800-talet.

Även här får ett urval av alla som bott i stugan göras. Om familjen Bäfve representerade den förra hälften av 1800-talets bosatta, får inhyses Johanna Frisk och Per Ek med familj bli exempel för den senare delen av århundradet.

Johanna Frisk bodde i Strömsberg från 1846 och beskrevs som fattighjon. Fattighjon var obemedlade, ofta äldre människor som var beroende av andra för att klara sitt uppehälle. I Johannas fall fick hon sitt underhåll från Frötuna. Johanna, född 1795 i Morkarla, hade tidigare varit kökspiga på Frötuna under närmare tjugo år fram till 1841. Orsaken att hon fick sluta var möjligen att hela gården i Frötuna brunnit ner 1840 och all ekonomi var raserad. Johanna fick en tillfällig bostad i Johannesberg, en backstuga under Frötuna, under några år. Från 1846 bosatte hon sig i området vid Ströms-

berg, nu benämnd som "gamla pigan". Från 1871 tycks hon ha vistats i Alunda där hon dog 1880 av ålderdomsbräcklighet 85 år gammal. Bouppteckningen efter Johanna Frisk visar att hon ägde bara det mest nödvändiga. Bland annat 1 säng, bolster, 2 kuddar, 3 lakan och 2 handdukar. Dessutom kaffekvarn och kaffebrännare, 2 böcker, väggur, ett par glasögon, spinnrock, vävsked och vävspännare. Behållningen efter begravningsomkostnaderna blev 11 kronor.

Per Ek föddes 1814 i Väster Vallby och antogs som soldat i Yresta soldatrote nr 36 i Rasbo kompani 1835. Eks soldatkarriär blev kort, redan som 26 åring blev han avskedad 1840. Han led av "obotlig fallandesot" (epilepsi) och tvingades efter soldatperioden flytta hem till sina föräldrar. Ett något lustigt sammanträffande är att fadern till Per Ek, sockenskräddare Anders Lundberg, var den som lärde upp Jan Ström till skräddare i början av 1800-talet, Ström som senare byggde och bosatte sig i Strömsberg. Som 31-åring gifter sig Per Ek med den 34 åriga Charlotta Häggroth 1845 och flyttar in till den äldre stugan i Strömsberg. Charlotta, mjölnardotter från Visteby, hade tidigare arbetat som piga på olika gårdar, bland annat hos Henrik von Düben på Älvgärde. Med i boet hade Charlotta en fyraårig dotter, Maria Christina. Året efter flytten till Strömsberg föds sonen Jan, men han får bara leva i fyra år. Därefter får paret ytterligare fyra barn. Charlotta Häggroth födde sitt första barn som trettioåring och de fyra övriga barnen mellan sitt trettiosjunde och fyrtiofemte levnadsår. Hon är alltså 63 år gammal när siste sonen flyttar hemifrån, en ganska gammal moder.

Per Ek livnärde sig till en början som skräddare men blev med åren noterad som fattighjon och dör 70 år gammal. I bouppteckningen efter Ek redovisades att skulderna översteg tillgångarna med en brist i boet på 30,92 kronor. Exempelvis visar bouppteckningen att han bara efterlämnade 1 par stumpor, 1 par böxor, 1 väst, 1 rock och 1 mössa. Man kan förstå varför han benämnts fattighjon. Charlotta överlever sin man med sju år, hon är vid sin död 80 år och har då bott i backstugan i 46 år.

De sist bosatta i den äldre stugan i Strömsberg blir August Eklund med familj, August var yngste sonen till Per Ek. Familjen flyttar 1893 varefter stugan plockas ner och återuppförs med det virke som var användbart på en ny plats, vid Lindbacken några kilometer bort.

Charlottas oäkta dotter, Maria Christina, flyttade hemifrån som 18 åring. Hon framlever sitt liv, gifter sig och blir så småningom änka 1913, då 72 år gammal. Året därpå flyttar hon tillbaka till den stuga som finns kvar i Strömsberg, men nu som inhysing och lever där till sin död 10 år senare.

1900-talets bosatta

Carl Johan Carlsson flyttade med sin familj in till Strömsberg, där det nu bara fanns en

Arbetslag på Frötuna 1911. Carl Johan Carlsson sitter längst till höger i andra raden nerifrån. Sonen Sven sitter längst ner till höger. I mitten med käpp sitter förvaltaren Bror Tiljander.

stuga kvar. Han blev platsen trogen till sin död 1940. Om Carl Johan kan berättas att han var bördig från Vattholma där det sägs att han kommit på obestånd genom dryckenskap. Han fick gå från gård och grund och bosätter sig på Strömsberg som backstugusittare under Frötuna. Han hade gift sig 1896 med Johanna Margareta Nordberg. Hon förde med sig två söner i boet, Johan August, född 1889 och Gotthard, född 1892. Ett år efter giftemålet föddes deras gemensamma barn Sven. Han var alltså 11 år när familjen flyttade till Strömsberg. De äldre bröderna kom egentligen aldrig med dit. Carl Johan blev arbetare vid Frötuna och efter konfirmation fick sonen Sven göra fadern sällskap

där som dräng. Förtjänsten för arbetet vid Frötuna var på 1920-talet 900 kronor per år.

År 1919 flyttade sonen Sven till Stockholm och blev anställd vid Stockholms Spårvägar. Carl Johan arbetade kvar på Frötuna och fick mottaga Kungliga Patriotiska Sällskapets medalj 1933 för lång och trogen tjänst. Sju år senare 1940, dör han 78 år gammal. Hustrun flyttade året därpå till en annan backstuga, Rödgrind, där hon dör 83 år gammal. Rödgrind fungerade under en period som änkebostad för tidigare anställda med anknytning till Frötuna. I och med att Carlsson arbetat på Frötuna under många år, fick paret också sin sista vila i en gemensam grav tillsammans med de statare och arbetare som tjänat gården.

I boupptecknigen efter Carl Johan tas kontanter upp för 1 000 kronor och på bok i Uppsala Sparbank 7 000 kronor, ett överaskande stort belopp. Inventarierna visar i övrigt på ett normalt hem, ingen lyx men heller inte någon fattigdom. Boets behållning var på 8 049 kronor vilket idag motsvarar cirka 188 500 kronor.

Samtidigt med familjen Carlsson bodde i regel en eller två änkor också i backstugan som inhysingar. När någon dog flyttade en ny änka in i stugan. Detta fortgick till 1936 då den siste bosatta änkan, Josefina Johansson dog. Änkorna disponerade storstugan med öppen härd för ljus, värme och matlagning. Möjligen var bostaden tilldelad de änkor som Frötuna ansvarade för.

De sist fast bosatta i Strömsberg, innan stugan övergavs, blev paret Karl och Gerda Jansson. De bodde i där från 1941 till Karls död 1944, varefter Gerda flyttade året därpå.

Nu inleds en lång period utan fast boende på Strömsberg. Stugan användes först som scoutstuga för flickscouter och därefter som sommarstuga. I samband med att många torp och backstugor såldes ut av Frötuna blev Strömsberg privatägt på 1990-talet och från 1999 inköptes den gamla backstugan av nuvarande ägaren.

Grannarna

Man kan tro att Strömsberg under 1800-talet, med placering en bit upp i skogen, var ensligt belägen, att det var långt till grannarna. Men så var inte fallet. Utöver de två stugorna vid Strömsberg låg en liten backstuga, Nyvalla, tvärs över åkervreten cirka 100 bort. Dessutom fanns Solvalla, Kristinelund, Gorrdal, Anneberg, Lugnegärde, Eklunden inom näst intill synhåll. Och ytterligare en bit bort låg torpen Snugga, Sättergärde och Hagstugan. Jämfört med i dag var landskapet mer öppet. Där det idag växer planterad granskog var det i många fall uppodlad åkermark. Kontakterna med grannarna innebar också upptrampade stigar. Dessa stigar kan vi fortfarande se spår efter idag.

Gemensam gravsten på Rasbo kyrkogård för underlydande arbetare på Frötuna. På tredje och fjärde raden nerifrån står det: C.J. Karlsson 1869–1940 M. Hanna Karlsson 1867–1947

Självhushåll

Generellt levde man av små medel i självhushållet. En ko gav det dagliga behovet av mjölk, kanske smör och ost vilket innebar att man kunde hålla undernäringen borta. Ett får och spinnrock innebar att man kunde bereda sin egen ull och av garnet sticka varma ylleplagg eller väva ylletyger. En liten vret med lin gav i slutändan linnetyg som kunde bli kläder. I alla boupptecknigar från Strömsberg har det under 1800-talet förekommit spinnrockar och vävstolar. Det föll på kvinnornas lott att väva och sömma familjens kläder, såvida man inte hade råd att anlita sockenskräddaren. Självhushållningen var för det stora flertalet näst intill total. För de mer lyckligt lottade kunde en vret ge mindre skördar av korn för dagsbehovet av bröd, gröt och "supa", som var en slags välling.

Genom boupptecknigar, auktionsprotokoll, kartor och andra dokument kan man i många fall göra sig en ganska klar bild av hur backstugans människor hade det till vardags. Det var fattigt, i vissa fall oerhört fattigt, näst intill utblottning, som i t.ex. den f.d. soldaten Per Eks fall. Men det fanns även de som hade det förhållandevis gott ställt, som t.ex. familjen Jan Ström.

Bildning och kultur

En enklare skolundervisning bedrevs i början av 1800-talet för barnen i Frötuna brödlag, bl.a. under en period i arrendegården Solvalla, strax intill Strömsberg. Möjligen fick Ströms och Bäfves barn sin undervisning där. Ändamålet för utbildningen vid denna tid var "kristendomens vidmakthållande och förbättring" enligt upprättad instruktion från 1767. Framförallt fick man lära sig läsa Luthers lilla katekes, någonting som också kontrollerades i samband med de årliga husförhören som prästen höll. Boken Luthers katekes var obligatorisk i alla hem, men även andra böcker fanns enligt inventarieförteckningen, så familjerna var troligen läskunniga, men med skrivandet var det säkert sämre ställt. Exempelvis bevittnade änkorna boupptecknigen efter Ström och Bäfve med sina bomärken.

De barn som växte upp på Strömsberg, efter att obligatoriska folkskolan införts 1842, fick gå i en distriktsskola på Frötuna. Första läraren var en jungfru som undervisade tills hon var 76 år gammal, därefter skötte en avskedad soldat undervisningen. Först omkring 1870 anställdes en utbildad lärare och en ny skola byggdes vid Stymninge, drygt 1 kilometer från Strömsberg.

Vid tiden när Ström och Bäfves familjer bodde i Strömsberg, bodde och verkade den riksbekante spelmannen LångbackaJan i Rasbo. Johan Holmgren, kallad Långbacka-

Jan, bodde i torpet Långbacka på Hovs ägor i Rasbo fram till 1830 då han flyttade till Uppsala. Han var ofta anlitad att spela på olika fester i socken. Man kan bara undra om backstugusittarna fick uppleva storspelmannen och vad visste de egentligen om sällskapslivet på herrgårdarna och de "litterära salonger" som Emanuel de Geer lät anordna på Frötuna vid samma tid, med gäster som Malla Silfverstolpe och Claes Flemming?

Stugorna

Den äldre backstugan

Vad vet vi då om stugorna? Den äldre stugan från 1700-talet kan ursprungligen ha varit en enklare stuga, möjligen en s.k. enkelstuga. Enligt bouppteckningen från 1851 vet vi att stugan bestod av "stuga, förstuga och kammare" och värderades till 40 Riksdaler Banco. Samma stuga benämns "stugbyggnad" 1884 och värderades då till 40 kronor. Tydligen hade stugan börjat förfalla och några år senare, år 1893 försvann den genom rivning. Virket kom att återanvändas när en ny backstuga uppfördes samma år vid Lindbacken, några kilometer från Strömsberg. Uppgifterna från bouppteckningarna pekar på att den var en parstuga. Grund efter backstugan är uppmätt till 5,00 x 13,60 m pekar snarare på att stugan även innehöll en ytterligare kammare och i så fall var det en framkammarstuga.

Den yngre backstugan

I den yngre backstugan, som uppfördes 1822 vid nuvarande Strömsberg, bodde 8 personer under 1820-talet. Normalt användes ett enda uppvärmt rum, köket/ stugan. Vi kan tänka oss hur trångt det var, att sova i det enda uppvärmda utrymmet på cirka 16 kvm. Enligt bouppteckning från 1831 är det upptaget en "stugubyggnad med tvenne rum och förstuga". I nästa bouppteckning från 1864 benämns stugan som "stugubyggnad med kammare" och värderades till 75 riksmynt. Benämningarna tyder på att det var en parstuga. Efter om-och tillbyggnaden på 2000-talet kan man fortfarande se att kammaren har vindsbjälklag som ligger i en annan riktning än för övriga huset. Vi kan tänka oss att huset först byggdes för att inhysa familjen Ström 1822 och därefter byggdes kammaren till vid något senare tillfälle. Måttet på stugan före om- och tillbyggnaden 1999–2004 var 5,70 x 13,10 m, det vill säga, nästan exakt lika stor som den äldre backstugan.

Byggnadssätt och omgivning

Vi vet inte exakt hur huset sett ut under århundradena. Men vi vet att de var byggda i liggande timmer, från början omålade och från senare delen av 1800-talet målade med Falu rödfärg. Därefter kläddes väggarna med stående panel för att skydda det alltmer murkna timret och för att täta bostaden mot drag. På taket torv, brädor eller

halm och som ersattes med enkupigt tegel under senare delen av 1800-talet. Invändigt kan jordgolv ha förekommit från början, ett utrymme, svalen eller den mindre kammaren, hade fortfartande jordgolv fram till ombyggnaden 1999-2004. Vi vet också att ingen elektricitet fanns i Strömsberg före 2002.

Platserna där stugorna byggdes valdes med omsorg, i backsluttningen mot sydväst, var och en med sin egen källa. En stor flat sten bör ha haft en avgörande betydelse för den exakta placeringen när den yngre stugan byggdes. Det var ju så mycket lättare att utgå från en redan befintlig, stadigt förankrad sten för det kommande skorstensbygget. Stenen låg i sydsluttningen av den lilla åsen som gav skydd för den kalla nordanvinden. Det var ju givet att här skulle stugan byggas. Vid renoveringen och utbyggnaden av backstugan nästan tvåhundra år senare har stenen flyttats och ligger nu som ingångssten framför verandan.

Obligatoriskt var också vattenkällan, som i fallet i Strömsberg var två, båda stugorna hade var sin källa med rinnande vatten, åtminstone under vissa årstider. Ibland kunde källorna sina och på vårarna var vattnet missfärgat. Till stugan hörde ett trädgårdsland där rovor och potatis odlades. På vreten odlades i huvudsak korn för gröt och bröd. Det som fortfarande kännetecknar platserna där torp och backstugor legat är syrenbersån och andra kulturväxter, så även i Strömsberg.

Att bestämma vad man ska kalla stugorna i Strömsberg genom åren är inte helt enkelt, backstugor eller torp? Backstugusittare, hantverkare, inhysesman, fattighjon, odlingsman, dagkarl, torpare, arbetare och statare har under olika perioder bott och verkat i Strömsberg. Det innebär att den yngre stugan kan ha betraktats som både backstuga, torp och möjligen statarbostad under olika perioder. För den äldre ligger benämningen backstuga närmast till hands.

När tingen talar till oss

I samband med ombyggnaden hittades ett flertal föremål.

Under golvet
Under köksgolvet har man hittat ett några strykjärnslod (den lilla järnklump som hettades upp på härden och sedan lades in i en liten lucka bakpå strykjärnet), troligen efter den som först byggde Strömsberg, gårdsskräddaren Jan Ström på 1820-talet. Det är inte helt otänkbart att det bara var jordgolv från början och att brädgolv lades in först längre fram i tiden.

På vinden
I vindsbjälklaget har man använt sågspån uppblandat med sand som isolering. Där har allsköns bråte hamnat under åren; lösryckta blad ur Luthers Lilla Katekes, några väl tummade spelkort, en skyttel, en kam m.m.

I jordkällaren

Strax öster om stugan fanns en kulle med en fyrkantig stenformation på kullens topp. Efter att man grävt bort lite jord framträdde tydliga stenväggar till en gammal jordkällare. Efter ytterligare utgrävning frilades hela utrymmet och en hel hög av gamla sopor kom i dagen. Överst hade man slängt plastföremål (från sommarstugeepoken under andra halvan av 1900-talet), längre ner fanns enstaka porslinsföremål och ett stort antal glasflaskor, både trasiga och hela. Några hade dessutom fortfarande vätskor kvar! Historien låter berätta att det söps en hel del i den lilla backstugan. Några skor hade också skattat åt förgängelsen, diverse rostig plåt likaså och gamla trasiga järnverktyg. Längst ner hittades några trasiga trebenta grytor att ställa på den öppna härden – och då är vi före 1870–1880-talet.

Den gamla soptippen är återigen begravd på ett annat ställe och jordkällaren har fått ett gjutet tak och en ny jordkulle och fungerar återigen som källare.

Utomhus

I backen nära där den gamla ladugården stod har man hittat en slipsten med initialer på. Tyvärr stämmer dessa inte överens med någon som har bott i Strömsberg under de här tvåhundra åren.

Backstugan idag

I och med att nuvarande ägare köpte stugan i Strömsberg 1999, så har stora förändringar skett. Under en femårsperiod totalrenoverades stugan. En del av det gamla huset måste rivas på grund av röta och ersattes med en ny tillbyggnad. Samtidigt har del äldre karaktären behållits. Den gamla backstugan är idag en modern bostad på 120 kvm med all tänkbar standard för åretruntboende.

Tillbakablick

Vi kan följa många människors öden under åren de bott och verkat i Strömsberg. Att helt förstå hur deras liv gestaltats genom skriftliga handlingar låter sig inte göras. Men med det rika källmaterial som stått till buds i Strömsberg, kan vi ändå förstå något om deras situation. Att det i regel var fattigt är klart, ja i vissa fall till och med rent armod. Men det fanns säkert även glädjeämnen. Det som är tidlöst, exempelvis att solen värmde skönt efter vinterns järngrepp, att syrenerna doftade vid stugknuten och att barnen lekte med barkbåtar i pölarna och trädde smultron på strån. Även backstugusittaren hade sina drömmar, om kärlek, barn, fester, framgångar och erkännande. Denna artikel är en hyllning alla dessa människor som gjorde sitt för att få en dräglig

tillvaro och som är en länk till oss själva, för bara några få generationer sedan.

Källor

Rasbo kyrkoarkiv
Husförhörslängder AI:1–AI:26, 1709–1898
Församlingsbok AIIa:1–AIIa:4, 1899–1935
Utflyttningslängd B:1–B:2, 1782–1825
In- och utflyttningslängd B:3–B:5, 1823–1932
Födsel- och dopbok för C:1–C:8, 1686–1925
Lysning och vigselbok EI:1–El:3, 1708–1894
Död- och begravningsbok F:1, 1686–1894

Häradsskrivaren i Mellersta fögderi, Rasbo härad
Mantalslängder F I aa, volym 1–119, 1739–1917

Rasbo häradsrätt
Bouppteckningar F:1–F:20, 1683–1903

Lantmäterimyndigheternas arkiv, Rasbo socken
03 RAO-111, storskifte 1780
03 RAO-191, laga skifte 1861

Lantmäteristyrelsens arkiv, Rasbo socken
Karby nr 1–6, storskifte 1762
Karby nr 1–6, laga skifte 1857

Rasbo hembygdsgilles arkiv
Fotografier

Olika gårdsarkiv i Rasbo
Kartor
Försäkringsbrev
Auktionsprotokoll
Anställningskontrakt
Lönelistor

Litteratur

Björling, Manda: *Strömsberg. Historien om ett hus och dess människor under tvåhundra år.* 2014.

Lars-Erik Karlsson är hembygdsforskare i Rasbo och har bland annat skrivit böckerna Torp och backstugor i Rasbo och Gårdar i Rasbo.